

"והיה אם לא תמצא חן בעיניו"

שיטת הבבלי והירושלמי

שנינו בסוף גיטין¹ "בי"ש אומרים: לא יגרש אדם את אשתו אלא אי"כ מצא בה דבר ערוה, שנאמר כי מצא בה ערות דבר. ובי"ה אומרים: אפי' הקדיחה תבשילו, שנאמר: כי מצא בה ערות דבר. ר"ע אומר: אפי' מצא אחרת נאה הימנה, שנאמר: והיה אם לא תמצא חן בעיניו".

ובגמ'²: "כי שנא שלח, ר' יהודה אומר אם שנאתה שלח, ר' יוחנן אומר שנאו המשלח" ופירש רש"י "אם שנאתה שלח: כר' עקיבא". "אם שנאה היא לפני המקום שלח: כבי"ש. ואית דגרסי שנאו המשלח, וזו שמעתי: שנאו המשלח לפני המקום, ואפי' לבי"ה, נהי דלא כייפינן שלא להוציא, מיהו שנוי הוא".

מהמשנה דלעיל משמע שיש מחלוקת משולשת מתי מותר לאדם לגרש את אשתו. לבי"ש מותר לאדם לגרש את אשתו רק אם ראה בה דבר ערוה. לבי"ה צריך שתקדיח תבשילו או שתפשע נגדו כדי שיותר לו לגרשה, ולר"ע מותר לגרשה אף אם מצא אחרת נאה הימנה כדברי המשנה, או כשהוא שונא אותה, אפי' אם השנאה לא נגרמה מפשיעתה, כפי שמשמע מרש"י בגמ' דלעיל.

ובירושלמי על משנה זו³: "כתיב: והדוה בנדתה והזב את זובו, זקנים הראשונים היו אומרים: תהא בנדתה, לא תכחול ולא תפקוס עד שתבא במים. אמר להן ר"ע: משם ראייה? אם את אומר כן, אולי היא עצמה מביאה לידי כעירות והוא נותן עיניו בה לגרשה. ואתיא דזקנים כבי"ש ודר"ע כבי"ה".

וכי הרשב"א⁴ וז"ל "יותימא הוא, דלמה מוכרח לומר ודר"ע כבי"ה, אלא דברי עצמו היה לו לומר, דהא אית ליה משום נוי רשאי לגרשה. ולדברי בי"ה עד שימצא בה דבר כגון שהקדיחה תבשילו, אבל משום כיעור ונוי לא. וצ"ע. עכ"ל. וכן הקשה בי"משנה למלך⁵.

ישוב שיטת הירושלמי

הנה מפשט המשנה דלעיל, משמע דר"ע חולק על בי"ה ובי"ש. והדבר תמוה דר"ע יחלוק על בי"ה, וכן הקשה הי"פרי חדש⁶, ולפי"ז רוצה לתרץ קושית הרשב"א דלעיל. וז"ל: "ואי"ת וכי ר"ע פליג אבי"ה, וי"ל דר"ע ס"ל דבי"ה לא נחלקו בדבר זה מעולם.

1. דף צ"ע"א.
2. שם ע"ב.
3. פ"ט הל' י"א.
4. גיטין דף צ"ע"א ד"ה "והדוה".
5. הלכות גירושין פ"י הל' כ"א ועיי"ש תירוצים לקושיה זו וכן בפני"ד דף צ"ע"א ד"ה "ובי"ה".
6. ס"י קי"ט ס"ג.

ולפייז הדבר פשוט דלא קיימיל כרייע, אלא כת"ק וכבי"ה, ובמצא אחרת נאה הימנה אינו יכול לגרשה⁷.

מדברי הפרי"ח יוצא פשוט אחר במשנתינו: המחלוקת במשנה היא בין בייש ובי"ה בלבד, אלא שנחלקו תנאים בדעת בי"ה. דת"ק סבר דדעת בי"ה שאדם יכול לגרש את אשתו אם הקדיחה תבשילו. ורייע סבר דדעת בי"ה שאדם יכול לגרש את אשתו גם אם מצא אחרת נאה הימנה. אלא דאכתי קשה קושית הרשב"א מדוע לא כתוב בירושלמי דאזיל רייע לשיטתו.

וכי לתרץ דברי הירושלמי וז"ל: "ולדידי לא קשיא (קושית הרשב"א על הירושלמי דלעיל) ולא מידי, משום דהירושלמי סבור דרייע לא פליג אבי"ה. משום דאיכא למיטעי בסברת בי"ה דדוקא בהקדיחה תבשילו מצי מגרש אבל לא במצא אחרת נאה הימנה, קמ"ל רייע דליתא. אלא משום דפליגי בייש ובי"ה בערות דבר דקרא, קא מהדרי בי"ה דאפי' הקדיחה תבשילו היינו טעמא, משום דבקרא דערות דבר לא מצינן לרבוויי אלא דוקא הקדיחה תבשילו, אבל מקרא דבהיה אם לא תמצא חן בעיניו, שפיר לדיוקי דין מצא אחרת נאה הימנה דמצי לגרשה בע"כ, ומשי"ה תלה הירושלמי סברת רייע בבי"ה ולא בסברת עצמו, משום דהירושלמי (רייע) לפירושא דבי"ה קאתי וכו' ולפייז אית לן למיפסק כרייע" וכו'. עכ"ל.

הנה התבאר דלשיטת הפרי"ח נחלקו הבבלי לפי הבנת הרשב"א, והירושלמי, בביאור המשנה. דלבבלי יש במשנתנו שתי מחלוקות. האחת, מחלוקת בייש ובי"ה. והשניה מחלוקת ת"ק ורייע בדעת בי"ה. ולירושלמי ישנה רק מחלוקת אחת והיא מחלוקת בייש ובי"ה. ורייע מוסיף ומרחיב את דברי בי"ה, ולא פליגי, ואייש דרייע כבי"ה, דהרי דבריו במשנה הם דברי בי"ה.

תירוץ נוסף לקושית הרשב"א תירץ בימראה הפנים⁸ וז"ל: "ואפשר לומר דס"ל להאי שייס (ירושלמי), דבי"ה לא פליגי ארייע אלא דאם מצא אחרת נאה הימנה לא יוכל לגרשה, שהרי היא לא גרמה לו דבר. אבל אם היא גורמת שתתגנה בעיניו, הוי דומיא שהקדיחה תבשילו שמצא בה דבר, ומחמת כן שנואה בעיניו, ואפי' לבי"ה יכול לגרשה. והיינו דקאמר ודרייע כבי"ה, כלומר דאזלא שיטתו דהתם אפי' לבי"ה, מפני שהיא גורמת שתשנא בעיניו, וקמ"ל דאפי' בי"ה מודו בכה"ג" עכ"ל.

מדברי הימראה הפנים" מוכח, שהבין את המחלוקת במשנה כפשוטה, שנחלקו שלשה תנאים מתי מותר לגרש אשה, ורייע חולק על בי"ה וס"ל דיכול לגרשה אפי' אם שונא אותה שלא באשמתה, ואפשר היה לומר בירושלמי דרייע אזיל לשיטתו, אלא דרבותא קמ"ל, דרייע אזיל אף לשיטת בי"ה, דאשה שאינה מתקשטת הרי היא גורמת לכך שלא תמצא חן בעיני בעלה, והוי כהקדיחה תבשילו, ואף בי"ה מודים שיכול לגרשה.

סיכום השיטות במשנה

לפי הנ"ל יוצא שאפשר להבין את המחלוקת במשנה בגי' אופנים:
א. מחלוקת של גי' תנאים מתי מותר לגרש אשה (כך הבין הימראה הפנים" וכך משמע בפשיטות המשנה).

ב. מחלוקת של גי' תנאים (בייש ובי"ה) מתי מותר לגרש אשה ומחלוקת של גי' תנאים (רייע ות"ק) מהי דעת בי"ה (פרי"ח בהבנת הבבלי לפי הרשב"א).

7. ועיין בתוס' דף צ' ע"א ד"ה "בייש", ושיטת הפרי"ח היא כדברי הרב ר' אלחנן שם. ולא כדברי רייע שם.
8. על הירושלמי גיטין פ"ט הל' י"א.

ג. מחלוקת של ב' תנאים (ב"ש וב"ה) מתי מותר לגרש אשה, ורי"ע מסביר את שיטת ב"ה (פרי"ח בהבנת הירושלמי) והנפק"מ בין השיטות תהיה לפסק ההלכה.

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם בפירוש המשניות⁹ כי וז"ל: "ומה שאמר רי"ע אינה הלכה. שאם מצא נאה ממנה, ישאנה ולא יגרש את זאת, והיא לא עברה עבירה כלל, והיא מסכמת למדותיו. הלכה כב"ה" עכ"ל. משמע מדבריו שהבין במשנה דרי"ע חולק על ב"ה, ופסק הרמב"ם כב"ה ולא כרי"ע, אך בהלכות גירושין¹⁰ סתם דבריו, וז"ל: "לא ישא אדם אשה ודעתו לגרשה, ולא תהא יושבת תחתיו ומשמשתו ודעתו לגרשה, ולא יגרש אדם את אשתו ראשונה אא"כ מצא בה ערות דבר שנאמר כי מצא בה ערות דבר. ואין ראוי למהר לשלח אשתו ראשונה, אבל שניה אם שנאה ישלחנה".

מדבריו אלו לא ניתן להבין כמי פסק. דאם פסק כב"ה היה לו לכתוב את לשון ב"ה במשנה. כלומר לכתוב: ולא יגרש אדם את אשתו ראשונה אא"כ הקדיחה תבשילו. או בסוף ההלכה היה צריך לכתוב אבל שניה אם הקדיחה תבשילו ישלחנה. דמה שכתב בסוף "אם שנאה ישלחנה" אפשר להבין דרוצה לפסוק הלכה כרי"ע, דכן ראינו לרש"י והר"ן דס"ל דלבי"ה אינו יכול לגרש את אשתו משום שנאה ולכן פירשו "אם שנאתה שלח" – כרי"ע¹¹.

וכי הבי"ה¹² בשיטת הרמב"ם: "ומי"מ נראה מדבריו דהלכה כב"ה, מדכתב שניה אם שנאה ישלחנה, אלמא דלא בעינן דבר ערוה כבי"ש, וגם שנא משמע ע"י שום דבר שעשתה דע"י שמצא אחרת נאה הימנה אין לשנאתה". (ומרש"י לא משמע כן) ונראה שהסביר ב"י ברמב"ם שפסק כב"ה, בעיקר מפני שפסק כן בפירוש בפירושו למשנה, והביאו הבי"ה בתחילת הסימן¹³ וז"ל: "והרמב"ם ז"ל כי בפירוש המשנה בהדיא והלכה כב"ה וכי"ג מדבריו בפרק י' מהלכות גירושין" וכי ומכיון שלב"י היה ברור שהרמב"ם התכוון בלשון זה לפסוק כב"ה, פסק בשו"ע¹⁴ כדבריו, וז"ל "לא יגרש אדם אשתו ראשונה אא"כ מצא בה ערות דבר". וכן פסק הטור¹⁵ כב"ה.

לב"י פשוט דהרמב"ם פסק כב"ה, אך הפרי"ח¹⁶ הסתפק בזה מחמת הקושיות דלעיל. וכי בשיטתו "ואם איתא דפסק (הרמב"ם) דלא כרי"ע הוה ליה למינקט לישנא דב"ה, והול"ל שניה אם הקדיחה תבשילו, ומדלא נקט הכי, שמענין דפסק כרי"ע, ולהכי נקט לישנא דשנאה, לכלול דין מצא אחרת נאה הימנה. ומי"ש הבי"ה ששנאה משמע ע"י שום דבר שעשתה, דע"י שמצא אחרת נאה הימנה אין לשנאה, ליתא. הרי רש"י והר"ן כתבו הפך סברתו זאת". ע"כ רוצה להסביר ברמב"ם, דס"ל דרי"ע מסביר את דברי ב"ה ולא פליגי, ע"כ פסק הרמב"ם כדברי ב"ה לפי הסברו של רי"ע. וכי עוד: "והכא נמי מוכח בשי"ס דילן (דהלכה כרי"ע) דגרסינן התם: כי שנא שלח, ר' יהודה אומר אם שנאתה

9. פייט מ"י.

10. פייט ה"ל כ"א.

11. ובשיטת רש"י כתבו הגי"פ סי' קי"ט ס"ק ו', ובערוך השלחן"י סי"ג, דלא פסק כרי"ע. אלא דס"ל דהמחלוקת בין ב"ש וב"ה ורי"ע היא רק בזווג ראשון אבל בזווג שני כו"ע מודו לרי"ע.

12. סי' קי"ט ד"ה "והרמב"ם כתב".

13. ד"ה "כי יקח" וע"ע בב"ש סי' קי"ט ס"ק י"ג.

14. סי' קי"ט ס"ג.

15. סי' קי"ט. ומי"ש בשם הרמב"ם גירסה משובשת היא.

16. סי' קי"ט ס"ג.

שלח, ר' יוחנן אומר אם שנואה לפני המקום ישלחנה, ולא פליגי וכו', ופירשו רש"י והר"ן אם שנאתה שלח כר"ע. וכיון שהאמורא ס"ל כר"ע, פשיטא דהכי הלכתא¹⁷. דברי הפרי"ח דלעיל א"ש ברמב"ם בהלכות גירושין, אך קשה להולמם בדברי הרמב"ם בפירוש המשניות, שם כתב "ומה שאמר ר"ע אינה הלכה". ומשמע מדבריו שהבין שר"ע פליג על ב"ה ולא מסביר דבריהם. ואם חזר בו מהסבר זה היה לו לכתוב בהלכות גירושין, אבל אשתו אם מצא אחרת נאה הימנה יכול לגרשה. הנה מהרמב"ם בפירוש המשניות משמע דס"ל דר"ע ובי"ה פליגי. וכן משמע ברש"י בסוגיין¹⁸ דבי"ה דורשים "דהא" כבי"ש, וכשיטת ר"י בתוס' ¹⁹.

שיטת הר"ף והרא"ש

ז"ל הר"ף²⁰: "א"ל רב פפא לרבא: לא מצא בה לא דבר ולא ערוה מהו? א"ל: מדגלי רחמנא גבי אונס לא יוכל לשלחה כל ימיו, כל ימיו בעמוד והחזר קאי, מכלל דהכא מאי דעבד – עבד. ש"מ, דהיכא דלא מצא בה לא דבר ולא ערוה לכתחילה לא יגרש וכו'. כי שנה שלח, אמר ר' יהודה: אם שנאת שלח, ור' יוחנן אמר: שנוי המשלח. ולא פליגי, הא בזווג ראשון, הא בזווג שני. דאמר ר"א: כל המגרש את אשתו ראשונה אפי' מזבח מוריד עליו דמעות וכו'. ת"ר: האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו וכו', עליו הכתוב אומר: וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא". עכ"ל וכעין דבריו כי הרא"ש.

וכי הבי"ח²¹ "והר"ף והרא"ש לא פסקו הלכה כדברי מי, ונ"ל שהטעם לפי שסמכו על המעיין דממילא משמע דהלכה כבי"ה לגבי ב"ש וגם לגבי ר"ע". והנה נהי דקיימ"ל ב"ש ובי"ה הלכה כבי"ה אבל אולי כאן הלכה כר"ע? והבי"ח²² תירץ קושיה זו וז"ל: "וני"ל דסמכו על מה שהביא מימרא דרב פפא. דאמר ליה לרבא לא מצא בה לא ערוה ולא דבר מהו, דלר"ע ודאי פשיטא היא דיכול לגרשה אפי' לכתחילה אם מצא אחרת נאה הימנה, ומאי קא מיבעיא ליה, ולב"ש נמי אפי' מצא בה דבר איבעיא לן, כיון דלא מצא בה ערוה. וכיון דאיבעיא ליה בלא מצא בה לא ערוה ולא דבר והיינו לבי"ה, אלמא דהלכתא כוותיה".

הבין הבי"ח דהר"ף והרא"ש פסקו הלכה כבי"ה בזה שהביאו מימרא דרב פפא. אך קשה ע"ז דהר"ף והרא"ש הביאו נמי מימרא דרב יהודה דאמר כי שנה שלח, דמשמע כר"ע, דלבי"ה שנאה אינה סיבה מספקת כדי שנתיר לו לגרש את אשתו דבעי שתקדיח תבשילו כפי שכי רש"י שם.

והראיה שהביא ממימרא דר"פ אינה מוכרחת, דהרשב"ש²³ הביא ראיה מגמ' זו דהלכה כבי"ש וז"ל: "ואע"ג דבי"ש ובי"ה הלכה כבי"ה, משמע הכא דהלכה כבי"ש. משום דבגמ' אמרינן: אמר רב פפא לרבא: לא מצא בה לא ערוה ולא דבר מהו? א"ל: מדגלי רחמנא באונס לא יוכל לשלחה כל ימיו ובעמוד והחזר קאי, מכלל דהכא אי עבד עבד. ומהכא משמע דרב פפא ורבא שאינהו אמוראי בתראי ס"ל דלא יגרש אדם אא"כ מצא

17. וזה נכון אם נאמר שמחלוקת בי"ש ב"ה ור"ע היא גם בזווג ראשון וגם בזווג שני ועיין לעיל הערה 11.
18. דף צי ע"א ד"ה "דהא מצא בה.
19. שם ד"ה "בי"ש".
20. דף נ" ע"ב בדפי הר"ף לאחר שהביא לשון המשנה. וכ"ה לשון הרא"ש אלא שהשמיט מאי דכי הר"ף "וש"מ דהיכא דלא מצא בה לא דבר ולא ערוה לכתחילה לא יגרש".
21. ד"ה "כי יקחי".
22. ד"ה "כי יקחי".
23. שו"ת הרשב"ש סי' תי"א ד"ה "האחת" עיי"ש.

בה ערוה או דבר, וערוה הוא חשש זנות ודבר הוא דבר מכוער וכו' ומשמע מהכא דאסור לגרש אשתו ראשונה אא"כ מצא בה חשש זנות או דבר פריצות" וכו'. עכ"ל". מכאן שראית הבי"ח אינה ראייה, דאיכא למימר דס"ל להרי"ף והרא"ש כתגובת הרשב"ש הנ"ל דמאי דבעי ר"פ זהו רק אליבא דר' יוחנן דס"ל שנוי המשלח. ובזה כ' הרי"ף שאם לא מצא לא ערוה ולא דבר לכתחילה לא יגרש ודוקא בזווג ראשון. ויתכן דלכן לא הביא הבי"ח מקרה זה כראיה שפסקו כבי"ח. ולפי שיטת הפר"ח דלעיל מתישב דס"ל להרי"ף והרא"ש כר"ע, ולא פליג ר"ע על בי"ח. וממילא נשארה רק מחלוקת בי"ח ובי"ש ובזה קיימל כבי"ח. ודו"ק²⁴.

* הערת העורך :

צ"ע בדברי הרשב"ש שכי שמשמעות המילה "דבר" היא : דבר כיעור. דהרי משמעות מילה זו מסוגיא היא דבר שאינו בהכרח דבר ערוה וכיו"ב אלא אפי' הקדיחה תבשילו. וכן מוכח מדברי ר"מ בגמ' (שדברי כיעור הם בכלל ערוה). (ומלבד זאת צ"ע מדוע פסקו האמוראים כבי"ש הא קיי"ל ב"ש במקום בי"ח אינה משנה).

24. וניתן ליישב את קושית הבי"ח דס"ל לרי"ף והרא"ש ככנה"ג יו"ד סי' רל"ט שמעולם לא נחלקו ב"ש ובי"ח אם מותר או אסור לגרש אשתו ראשונה, אלא לכו"ע רשאי לגרשה רק אם מצא בה ערות דבר, ולא דברו אלא משום עצה טובה וכו'. ולכן לא כתבו הלכה כמאן. (ועיין "משנה למלך" הלכות גירושין פ"י ה"א כ"א שדחה דבריו, ויש לישב) אלא שרצינו לישב שיטת הפר"ח עם דברי הראשונים בסוגיה.